

VIENAKALBIŲ IR DAUGIAKALBIŲ SYSTEMINIŲ ŽODYNŲ RENGIMO IR TVARKYMO GAIRĖS – LIETUVIŠKAI

Agnė PULOKAITĖ

Naujai kuriamos Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) parengiamieji darbai jau išibėgėjo. 2010 m. Lietuvos dailės muziejaus filialo Lietuvos muziejų informacijos, skaitmeninimo ir LIMIS centras (toliau – LM ISC LIMIS) įgyvendinamo projekto „Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) diegimas Lietuvos muziejuose“ administravimo, vykdymo grupių nariai bei Metodinio skyriaus specialistai būsima muziejų informacinei sistemai tęsė 2009 m. pradėtą darbą – toliau kūrė LIMIS sistemai reikalingus klasifikatorius ir tezaurus. Dalies sukurtų klasifikatorių ir tezaurų pirminės versijos 2010 m. viduryje jau buvo išsiųstos peržiūrėti ir įvertinti Lietuvos muziejų darbuotojams (iš jų LM ISC LIMIS specialistai nuolat laukia pasiūlymų bei pastabų).

Klasifikatoriai ir tezaurai kuriami remiantis įvairių užsienio šalių ir Lietuvos atminties institucijų sukaupta patirtimi bei naudojantis jau sukurtomis klasifikavimo sistemomis, tokiomis kaip Getty Meno ir architektūros tezauras (*Art & Architecture Thesaurus*), Britų muziejaus tezaurai, informacinė sistema „Aruodai“, NBS/ISCC spalvų sistema ir kt. (jų sąrašas pateikiamas LM ISC LIMIS administruojamame interneto informaciniame leidinyje „Muziejinių vertybių skaitmeni-

nimas“ <http://www.emuziejai.lt>). Kuriant klasifikatorius, tezaurus, atsižvelgiama ir į Lietuvos muziejuose sukauptų eksponatų specifiką bei vadovaujama Tarptautinės standartizacijos organizacijos išleistais standartais.

Kuriant LIMIS klasifikatorius bei tezaurus, laikomasi ir standartų, kurie nurodyti 2010 m. sausio 7 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu „Dėl skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų ir norminių dokumentų sąrašo patvirtinimo“. Tarp šių standartų yra paminėtas ir LST ISO 2788 – „Dokumentavimas. Vienakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“ (tapatus ISO 2788:1986) bei LST ISO 5964 – „Dokumentavimas. Daugiakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“ (tapatus ISO 5964:1985).

Lietuvos standartizacijos departamentas šiuos du standartus, kaip ir daugelį kitų Lietuvos perimamų tarptautinių (ISO) standartų, patvirtino vadinamuoju „viršelio principu“, t. y. jie buvo patvirtinti kaip Lietuvos standartai, prieš tai viso jų teksto iš anglų į lietuvių kalbą neišvertus (buvo išversti tik tarptautinių standartų tituliniai puslapiai – „viršeliai“).

Rengiant bendros Lietuvos muziejų informacinės sistemos klasifikatorius ir tezaurus, šiais dviem standartais naudojama kasdien, todėl LM ISC LIMIS ir kitiems Lietuvos muziejų darbuotojams reikalinga jų lietuviška versija. Siekiant palengvinti darbą, minėto projekto administravimo ir vykdymo grupės nariai nutarė ISO 2788 standartą išversti į lietuvių kalbą ir adaptuoti jį lietuvių kalbai, o standarto ISO 2788, kuris daug kuo panašus į anksčiau paminėtąjį, parengti tik santrauką lietuvių kalba. Tai buvo padaryta. 2010 m. vasaros pabaigoje su šiais į lietuvių kalbą išvertais tekstais jau buvo galima susipažinti LM ISC LIMIS.

Toliau aptariami svarbiausi šių standartų teiginiai ir juose siūlomos aktualiausios rekomendacijos.

VIENAKALBIŲ SISTEMINIŲ ŽODYNŲ RENGIMO IR TVARKYMO GAIRĖS

ISO 2788 standarte pateikiami klasifikavimo sistemoje taikytini žodyno kontrolės metodai bei aptariami kai kurie ter-

minų atrankos principai. Kita svarbi šio standarto funkcija – atskleisti tam tikras ryšius tarp terminų rūšis.

Standarte nurodoma, kad sprendimą, kokius ryšius reikėtų nurodyti, o kokių ne, kiekvienu atveju priima konkrečios klasifikatoriaus kuriančios institucijos ar darbo grupės specialistai.

Sudarant klasifikavimo sistemas, svarbi yra pagrindinio termino (deskriptoriaus) ir šalutinio (ne deskriptoriaus) skirtis. Kai kalboje yra du ar daugiau sinonimų tai pačiai sąvokai įvardinti, pagrindinis terminas gali būti tik vienas iš tų žodžių. Likę sinonimai į žodyną įtraukiami kaip šalutiniai terminai. Pasirinkimą, kuris yra pagrindinis žodis, o kuris šalutinis, lemia specifinėje kalbinėje terpėje susiformavusios tradicijos, kultūros veiksniai, kalbos taisyklės bei žodžių paplitimas konkrečią kalbą vartojančioje bendrijoje.

Patariama termino forma rinktis daiktavardį ar daiktavardinę frazę. Išskirtiniais atvejais tai gali būti ir būdvardžiai, prieveiksmai, veiksmažodžiai, santrumpos bei akronimai. Vienaskaitos ir daugiskaitos formų pasirinkimą lemia konkrečioje kalboje nusistovėjusios tradicijos. Taigi griežtų taisyklių, kurių žodžio formą rinktis, standarte nepateikiama. Nėra griežtų nurodymų ir dėl to, kokiu šriftu turėtų būti rašomi terminai; standarte pateikiamuose pavyzdžiuose pagrindiniai terminai rašomi didžiosiomis raidėmis, tačiau tai nėra griežta taisyklė.

Standarte aptariama ir viena kebliausių problemų, su kuria susiduria kontroliuojamų žodynų kūrėjai, t. y. sudurtiniai terminai ir jų skaidymas. Išskiriamos dvi galimos terminų jungimo sistemos (prepozicinė ir postpozicinė) bei pateikiama įvairių jų pavyzdžių, analizuojami atvejai, kada dūrinius vertėtų skaidyti ir kada to daryti nepatariama.

Daug vietos standarto tekste skiriama galimiems ryšiams tarp terminų aptarti, t. y. kalbinio ekvivalentiškumo, hierarchiniams ir asociatyviniams ryšiams.

Kalbinio ekvivalentiškumo santykiai yra paprasčiausi. Jais nusakomi sinonimų ir kvazisinonimų tarpusavio ryšiai. Kontroliuojamuose žodynuose šio tipo ryšiai dažniausiai nurodomi, nes tai tiesiogiai susiję su pagrindinio ir šalutinio termi-

no pasirinkimu (žr. aukščiau). Hierarchiniais ryšiais gali būti nusakomi rūšiniai santykiai (*sidabras* yra viena *metalų* rūšių), visumos-dalies santykiai (žemesnės pakopos terminas *inkstai* ir aukštesnės pakopos terminas *vidaus organai*) bei vietinio pavyzdžio atvejis (*Alpės* yra išskirtinis aukštesnės pakopos termino *kalnų masyvas* atvejis). Svarbu tai, kad šiais ryšiais susieti terminai privalo priklausyti tai pačiai sąvokų kategorijai (t. y. abu turi žymėti daiktą, procesą, ypatybę ir kt.). Terminai *metals* ir *metalurgija* negali būti susieti hierarchiniais ryšiais, nes vienas žymi medžiagą, o kitas – pramonės sritį.

Sudėtingiausi terminus siejantys ryšiai yra asociatyviniai. Tai ryšiai tarp tokių terminų, kurie nesusiję nei kalbinio ekvivalentiškumo, nei hierarchiniais ryšiais, tačiau kalbos vartotojai asociatyviai sieja juos vieną su kitu. Remiantis išsamiais pavyzdžiais, standarte pateikiami principai, kuriais vadovaujantis lengviau išvengti subjektyvumo, kai priimamas sprendimas, kuriuos terminus vertėtų sieti šio tipo ryšiais.

Kita svarbi standarto dalis skiriama išaiškinti, kaip terminus reikia pateikti tezaurose. Nesiekama išvardinti visų galimų būdų. Standarte aptariami trys dažniausiai vartojami terminų ir juos siejančių ryšių pateikimo būdai: abėcėlinis, sisteminis ir grafinis. Visi šie pavyzdžiai LM ISC LIMIS išversiti ir adaptuoti lietuvių kalbai.

Remdamiesi ISO 2788 tarptautiniu standartu, LM ISC LIMIS dirbantys projekto „Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) diegimas Lietuvos muziejuose“ darbuotojai kartu su kitais šio centro Metodinio skyriaus specialistais parengė „Klasifikatorių ir tezaurų, skirtų LIMIS sistemai, rengimo atmintinę“, kuria vadovaujamosi toliau kuriant LIMIS sistemai reikalingus klasifikatorius ir tezaurus.

DAUGIAKALBIŲ SISTEMINIŲ ŽODYNŲ RENGIMO IR TVARKYMO GAIRĖS

LIMIS sistema bus daugiakalbė (antrinė sistemos kalba numatyta anglų kalba, kai kuriais atvejais terminai bus pateikiami dar ir lotynų, rusų, lenkų bei kitomis kalbomis), to-

dėl, pradėjus įgyvendinti projektą, svarbu buvo parengti ir ISO 5964 standarto „Dokumentavimas. Daugiakalbių sisteminių žodynų rengimo ir tvarkymo gairės“ santrauką.

Šiame standarte nurodoma, su kokiomis problemomis susiduriama kuriant daugiakalbius sisteminius žodynus. Pateikiami pavyzdžiai iš lietuvių, anglų, prancūzų ir vokiečių kalbų. Remiantis šiais pavyzdžiais aptariami skirtingi ekvivalentiškumo tarp kalbų lygmenys, naujadarų ir skolinių įtraukimo į tikslinę kalbą prielaidos, vienaskaitos ir daugiskaitos formų pasirinkimas skirtingose kalbose, homonimų daugiakalbiuose tezauruose problema, tikrinių institucijų pavadinimų ir asmenvardžių vartojimas.

Daugiakalbiuose sisteminiuose žodynuose pagrindiniai terminai turi būti pateikti visomis žodyno kalbomis, o šalutinių terminų skaičius skirtingose kalbose gali ir skirtis (skirtingose kalbose yra nevienodas ir tą pačią sąvoką įvardijančių sinonimų skaičius).

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Publikacijoje aptarti tarptautiniai standartai – tai klasifikatorių ir tezaurų sudarytojams skirtų taisyklių ir rekomendacijų rinkiniai, kuriais, kuriant vienakalbius ir daugiakalbius žodynus, siekiama suderinamumo šalies ir tarptautiniu mastu. Tai vienas iš daugelio šaltinių, dokumentų, kuriais pirmiausia reikia remtis pradedant kurti naują informacinę sistemą. Jame yra sukaupta vertinga, per ilgą laiką skirtingose kalbinėse terpėse surinkta patirtis.

Pasaulio kalbos daug kuo skiriasi, todėl ir griežtų universalių taisyklių tokiuose standartuose būti negali, tačiau mūsų aptartuose standartuose nurodytos bendro pobūdžio, o dažnai ir specifinės rekomendacijos jau dabar LIMIS sistemos klasifikatorių ir tezaurų kūrėjams yra kaip turtingos atsakymų į daugelį aktualių klausimų skrynios.